

ПРИКЛАДНА ПСИХОЛОГІЯ. ПРОФЕСІЙНА Й ОРГАНІЗАЦІЙНА ПСИХОЛОГІЯ

УДК 159.923.33

DOI <https://doi.org/10.32782/2709-3093/2023.6/05>

Дробот О.В.

Таврійський національний університет імені В.І. Вернадського

Микитенко О.Б.

Таврійський національний університет імені В.І. Вернадського

ОСОБЛИВОСТІ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ГОТОВНОСТІ ПРАЦІВНИКА ПОЛІЦІЇ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У роботі висвітлюються проблеми психологічної готовності працівників Національної поліції до професійної діяльності за віком, визначаються структура психологічної готовності поліцейського, детермінанти психологічної готовності до професійної діяльності поліцейського, аналізується вплив рівня стресостійкості поліціянтя на професійну діяльність та розроблено тренінг психологічної готовності працівників поліції до професійної діяльності в залежності від віку. У процесі виконання своїх професійних задач поліцейські в залежності від віку піддаються впливу зовнішніх і внутрішніх чинників на їх стресостійкість.

Під час роботи було визначено структуру та особливості психологічної готовності до професійної діяльності, теоретичні принципи сутності психологічної готовності до професійної діяльності, проаналізовано вплив чинників психологічної готовності на професійну діяльність, підібрано комплекс методик для перевірки психологічної готовності до професійної діяльності, проведено емпіричне дослідження та сформовано тренінг, який підвищує стресостійкість та готовність до ризику. Виявлено, що відчуття страху, невпевненості та емоційної нестійкості є руйнуючими для представників правоохоронних органів і негативно впливають на розвиток професіоналізму працівників поліції. Психологічна готовність до здійснення професійної діяльності також пред'являє підвищені стандарти до рівня психомоторних властивостей поліціянтя та володіння розвинутими пізнавальними процесами.

Ефективність тренінгу перевірена у процесі емпіричного дослідження. Конкретизовано, що емоційна стійкість, досвід, адаптивність до змін, комунікативні навички, професійні здібності, психологічна стійкість, фактори робочого середовища, емоційний стан та самодисципліна слугують особливим фактором щита як захисного механізму та протидії негативним проявам.

Ключові слова: психологічна готовність, професійна діяльність, працівник поліції, детермінанти чинників психологічної готовності, вікові особливості.

Постановка проблеми. В сучасних умовах професійна діяльність поліцейських кидає виклики пов'язані з високим рівнем стресу, небезпеки та відповідальності. Забезпечення безпеки населення країни, реагування на кримінальні події та підтримка громадського правопорядку є завданнями, які потребують високого рівня психологічної готовності. З метою здійснення поліцейських професійних обов'язків з мінімізацією шкоди, завданої їх психіці та фізичному здоров'ю. Зважаючи на значущість психологічної готов-

ності до професійної діяльності правозахисника, увага до дослідження складових психологічної готовності (мотиваційного, когнітивного, операціонального та особистого), їх вплив на роботу правоохоронців залишається недостатньо деталізованим та систематизованим. В умовах воєнного часу ця тема знову актуальна, оскільки вплив стресових ситуацій на психічний стан поліцейських може визначати ефективність їхньої роботи та має впливові наслідки як для індивідів, так і суспільства в цілому.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Наукова думка щодо питання психологічної готовності до професійної діяльності надає безліч варіацій тлумачення даного терміну, однак способи і засоби досягнення високого його рівня є дискусійним. Низка вчених надають більш формальну характеристику такому поняттю як психологічна готовність поліцейських до професійної діяльності, а саме: ієрархічно організовану систему професійно важливих індивідуально-психологічних якостей особистості, яка здобула необхідні професійні знання, уміння і навички, що виявляється в стані оптимальної змобілізованості на виконання професійних завдань. П.В. Макаренко трактує психологічну готовність як систему психологічних якостей, що визначають потенційну можливість долати труднощі й успішно виконувати завдання. Складовими готовності до професійної діяльності є комплекс мотивів, професійних знань, умінь, навичок і настанов особистості, достатній рівень розвиненості професійно важливих якостей [1, с. 100]. За словами В. В. Рибалки, фундаментальною особливістю психологічної готовності поліцейського до професійної діяльності є розвиток внутрішньої психологічної культури, який є значно вагомішим чинником розвитку професійних умінь, зокрема працівників правоохоронної сфери. [6, с. 195]. Не слід забувати і про роль іміджу поліціанта у готовності до професійної діяльності. Адже питання формування професійного іміджу особливо важливі для тих сфер діяльності, які реалізують свої завдання в процесі спілкування. За дослідженнями Г. Х. Яворської, оптимальні моделі поведінки та спілкування поліцейського внутрішньо його дисциплінують, зобов'язують дотримуватися етичних правил, правил фахового спілкування, допомагають досягти професійного успіху та викликають у оточення позитивні відчуття, сприйняття фахівця, як близького до ідеалу [3, с. 129].

Мета дослідження полягає у представленні результатів дослідження особливостей психологічної готовності поліцейських до професійної діяльності в залежності від віку. Згідно з об'єктом, предметом та метою поставлено наступні завдання дослідження: 1. Здійснити теоретичний аналіз наукових джерел з обраною проблематикою. 2. Визначити детермінанти психологічної готовності працівника поліції до професійної діяльності. 3. Дослідити вплив психологічної готовності працівників поліції до професійної діяльності в залежності від віку. 4. Розробити тре-

нінг підвищення психологічної готовності працівників поліції до професійної діяльності та визначити його ефективність.

Виклад основного матеріалу. Психологічна готовність працівника поліції до професійної діяльності допомагає йому запобігати та протидіяти злочинності. Працівники поліції повинні виконувати низку вимог, щоб впоратися з екстремальними ситуаціями та підвищеним рівнем загроз громадському суспільству. В умовах сучасності та воєнного стану багато факторів можуть визначати професійно-психологічну готовність поліцейського до роботи в таких специфічних умовах.

Для прикладу, мотиваційна готовність до дій у цих конкретних умовах означає, що працівник налаштований на певний тип поведінки, реагування та спілкування в складних ситуаціях, а також емоційно налаштований на діяльність у непростих умовах. Складовими готовності до професійної діяльності є комплекс мотивів, професійних знань, умінь, навичок і настанов особистості, достатній рівень розвиненості професійно важливих якостей [1, с. 100].

Основою характеристики психологічної готовності поліцейського до роботи є постійний розвиток внутрішньої психологічної культури. Вдосконалення психологічної культури є значно важливішим фактором у формуванні професійних умінь, особливо для правоохоронних органів. Чимало науковців, серед них Рибалка В. В. та Бондаренко В. В. стверджують, що прояви психологічної культури виявляються як у цінностях особистості, так і у вершинних життєвих ситуаціях. Ці якості протистоять як тенденціям деградації особистості, так і ситуація неоноваторства, які характерні для кримінального середовища [4, с. 88].

У своїй повсякденній діяльності поліцейські частіше за інших потрапляють у складні та часом небезпечні психологічні ситуації, які впливають на їх психіку. Психічна стійкість поліцейських є базисом їх професійної готовності до виконання завдань у надзвичайних умовах роботи. Таким чином, психічна стійкість у професійній діяльності правоохоронців – це комплексна характеристика фахівців сфери, яка допомагає їм протистояти фрустрації та стресогенним впливам складних обставин [2, с. 5].

Крім того, важливо пам'ятати про психологічні компоненти готовності поліціантів до роботи, ажде вони відіграють важливу роль у обранні професійної сфери, а саме:

– когнітивна складова, значення якої полягає у знанні поліцейськими стандартів законодавства, пізнавальних навичок, правил фізичного впливу, використання зброї, психологічних методів впливу на особистість правоохоронця тощо;

– мотиваційна готовність до дій у конкретних умовах, яка означає наявність установки на певний тип поведінки, реагування та спілкування в складних ситуаціях, емоційне налаштування на діяльність у непростих умовах;

– операціональна складова готовності розуміється як уміння поліцейського спілкуватися, здійснювати вплив на інших через переконання їх діяти швидко та не зволікаючи, застосовувати всі дозволені законом заходи та засоби, щоб запобігти та припинити правопорушення;

– особистісна сторона готовності полягає у тому, що поліцейський повинен мати необхідні для професійної діяльності загальні і спеціальні здібності, йому повинні бути притаманні індивідуально-психологічні якості: комунікабельність, рішучість, сміливість, наполегливість, стійкість до стресорів, врівноваженість [2, с. 10].

Варто нагадати про те, наскільки імідж поліціанта важливий для його готовності до професійної діяльності. Таким чином проблема формування професійного іміджу особливо важлива для сфер діяльності, які виконують свої обов'язки через процес спілкування. Фактична комунікативна компетентність працівників правоохоронних органів – це система важливих для працівника відносин, умінь і навичок спілкування, яка є важливою для ефективного виконання ними своїх професійних обов'язків [3, с. 130].

З вище зазначеного випливає, що психологічна готовність до професійної діяльності є станом психіки поліцейського під час виконання ним своїх професійних зобов'язань. У свої дослідженнях більшість вчених погоджуються щодо структури цього психічного стану та того, наскільки він важливий для роботи поліцейського. Психологічна готовність до професійної роботи поліцейського в залежності від віку також має ряд характерних рис і особливостей:

– оперативна готовність до термінової включеності її ваги і зосередження людини, її залучення на певному рівні до діяльності;

– функціональний аспект, тобто усвідомлення людиною своїх цілей, оцінювання постулатів, визначення найбільш імовірних засобів дії;

– особистісна готовність, яка відзначається пролонгованою активною діяльністю і дієвістю особистості під час залучення до виробничого процесу;

– розподіл емоційних, вольових, інтелектуальних сил та накопиченого досвіду;

– оцінювання ймовірності досягнення життєвих успіхів, самореалізації через діяльність [3, с. 131].

Наукові дослідження не зупинилися на одному визначенні психологічної готовності до професійної діяльності, а навпаки розкрили її чинники впливу в залежності від віку. Внутрішні та зовнішні детермінанти психологічної готовності мають значний вплив на те, наскільки добре поліцейські виконують свої обов'язки. На психологічну готовність поліцейського можуть впливати фактори, такі як мотивація для розумного використання своїх можливостей, а також особисті якості поліцейського [4, с. 89].

Однією з найважливіших умов психологічної готовності є емоційний стан. Емоційні властивості (наприклад реактивність, збудливість, урівноваженість, загальний емоційний тонус, сила емоційних реакцій та їхній зовнішній вияв – експресивність), особливості реагування на інтенсивні зовнішні подразники залежать від індивідуально-психологічних і типологічних характеристик конкретної людини: конституції, типу темпераменту, стану нервової системи, чутливості до впливів тощо [5, с. 46].

Наступним внутрішнім чинником психологічної готовності працівника поліції, як зазначає у своїй науковій публікації Гончарова Н. О., є наявність або відсутність правомірної поведінки. Саме потреба в дотриманні моральних, правових норм є основою, соціально значимою якістю особистості, що формує її правосвідомість. А все це в сукупності складає високий рівень соціалізації особистості, відповідальність правоохоронців перед суспільством, нормативність їх поведінки [5, с. 47].

Виходячи з висновків окремих досліджень та з практики оперативно-розшукової діяльності, яка здійснюється головним чином в екстремальних, частіше за все стресових ситуаціях, Шепітько В. Ю підсумовує, що вони супроводжуються:

– відповідальністю працівників поліції за прийняті рішення;

– високим ступенем ризику для життя;

– довготривалим робочим днем;

– постійною комунікацією з злочинним контингентом;

– емоційною напруженістю та відчуттям опору у процесі виконання завдань з затримання порушників [6, с. 26].

Вплив психологічної готовності на професійну діяльність є актуалізованим і підтверджується реакцією правоохоронців на різні збудники загроз, небезпек і тяжких умов праці органів під час здійснення своїх професійних завдань, виконання обов'язків, покладених на них як фахівців. Мотиваційний елемент психологічної готовності впливає рушійною силою на успіх і результати професійної діяльності, не кажучи про вплив на професійну ідентифікацію поліціанта [6, с. 26].

Для підтвердження вище викладеного теоретичного аналізу особливостей психологічної готовності було задіяно емпіричні методи та методики діагностики складових психологічної готовності до професійної діяльності: анкетування (Опитувальник мотивації професійної діяльності К. Замфір (у модифікації А. Реана), опитувальник Смекала-Кучери для оцінювання мотиваційної спрямованості особистості (на себе, на взаємодію, на задачу) та ступеня її сформованості), тестування. У методичній інструментарій також входили інтерв'ю опитувальник В. В. Бойко, мета якого дослідження операціональної складової психологічної готовності до професійної діяльності; методика «Дослідження вольового самоконтролю» А. Зверькова, С. В. Ейдмана, яка використана з метою опрацювання особистісної складової психологічної готовності; для аналізу когнітивної складової структури психологічної готовності поліціанта у професійній діяльності використовується інтелектуальний тест Г. Ю. Айзенка. Для дослідження мотиваційної складової структури психологічної готовності працівника поліції застосовується опитувальник мотивації професійної діяльності К. Замфір.

Вибірку дослідження склали 20 чоловік жіночої та чоловічої статі за двома віковими групами: від 22 до 25 років молодь та від 30 до 40 дорослий вік, які мають стаж роботи в органах правопорядку 5 років.

Результати діагностики дозволило виділити основні «проблемні зони»: низька внутрішня мотивація, втрата задоволення від професійної діяльності та її результату, відсутність самореалізації, емоційна нестабільність, фізичне виснаження, незадоволеність результатами професійної діяльності у віковій категорії від 30 до 40 років, бажання уникнення конструктивної критики, надмірна жага до збагачення, підвищення кар'єрними сходами, напруженість, переживання психотравмуючих обставин, незадоволеність своєю реалізацією, погіршення емоційного стану, емоційна замкненість були відмічені у респондентів від 22 до 25 років.

Наприклад, підтвердженням вищезазначених результатів діагностики є дані опитувальника мотивації професійної діяльності К. Замфір, зображені на рис. 1 і 2 до і після проходження тренінгової програми:

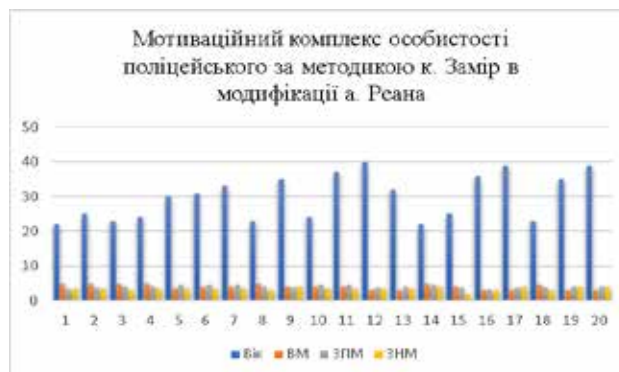

Рис. 1. Мотиваційний комплекс особистості поліцейського за методикою К. Замфір в модифікації А. Реана до корекції тренінгом

На рисунках 1 і 2 зображено показники ВМ (внутрішньої мотивації), ЗПМ (зовнішня позитивна мотивація), ЗНМ (зовнішня негативна мотивація). При порівнянні обох графіків помітні зміни, виражені у покращенні результатів.

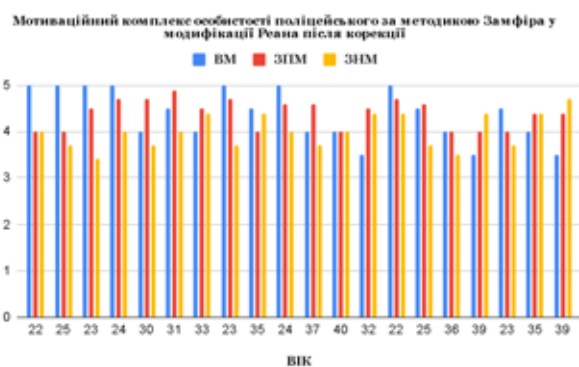

Рис. 2. Мотиваційний комплекс особистості поліцейського за методикою К. Замфіра у модифікації А. Реана після корекції

Відмінності у показниках і шкалах графіків рисунку 1 і рисунку 2 у категорії 22-25 років стабілізувалися показники зовнішньої позитивної і зовнішньої негативної мотивації у співвідношенні з внутрішньою мотивацією і продемонстровані здебільшого за формулами $ВМ > ЗПМ > ЗНМ$ та $ВМ > ЗПМ = ЗНМ$. Після корекції тренінгом у молоді змінилося ставлення до важливості критики керівництва та підвищилась зацікавленість у самореалізації та повазі оточуючих. У категорії 30-40 років співвідношення показників після

корекції – ЗПМ>ЗНМ>ВМ свідчить про значний зеув у самореалізації та отриманні задоволення від процесу професійної діяльності.

Діагностика складових психологічної готовності працівника поліції до професійної діяльності підштовхнула до розробки тренінгу підвищення психологічної готовності. Метою тренінгу для працівників поліції є створення умов для усвідомлення ними власних професійних можливостей та визначення шляхів вироблення копінг-стратегій для боротьби з впливом стресорів професійного середовища.

Тренінг підвищення рівня психологічної готовності до професійної діяльності сформовано як курс занять, націлених на її елементи, а саме: мотиваційний, когнітивний, операціональний та особистісний. Кожен елемент мав результати діагностики та запропоновані вправи, прийоми та способи покращення показників учасників у поетапній структурованій схемі.

Висновки. На підставі здійсненого теоретичного аналізу, проведеного емпіричного дослі-

дження психологічної готовності працівників поліції до професійної діяльності було обґрунтовано наявність особливостей та детермінант психологічної готовності працівників правоохоронних органів і факту їх впливу на професійну діяльність. Сформувалось бачення моделі психологічної готовності працівників поліції та дослідження сприяли розробленню тренінгу психологічної готовності працівників поліції до професійної діяльності за віковою ознакою. Розроблено тренінг психологічної готовності до професійної діяльності і доведено його ефективність. Результати дослідження дають підстави вважати, що психологічна готовність поліцейського за структурою містить мотиваційну, когнітивну, операціональну та особистісну складові. У кожного елемента свої особливості прояву і це зазвичай гарантує наявність непропрацьованих «проблемних сторін» у працівників поліції. Проте, на основі діагностичних даних через методики є можливим винайдення ефективних копінг-стратегій їх вирішення.

Список літератури:

1. Пліско В. І., Бондаренко В. В. Структурно-функціональна модель професійної готовності працівника патрульної поліції. *Психологічне забезпечення правоохоронної діяльності*. № 2 (23). 2018. С. 97 – 111.
2. Психологічні детермінанти формування правосвідомості працівника поліції в сучасних умовах. Автореферат дисертації. *Юридична психологія*. Кудерміна О.І., Юрченко-Шеховцова Т. І. 2020. С. 21.
3. Барко В. І., Остапович В. П., Барко В. В. Критерії оцінювання психологічної готовності поліцейського менеджера до управлінської діяльності матеріали II Всеукр. наук.-теорет. конф. (Київ, 31 січня 2018 р.). № 39. 2018. С. 128 – 131.
4. Бондаренко В. В. Формування психологічної готовності працівників патрульної поліції до застосування поліцейських заходів примусу. *Юридична психологія*. 2018. № 1 (22). С. 86 – 97.
5. Галич М. Ю. Особливості впливу умов професійної діяльності поліцейських на емоційну сферу особистості. *Юридична психологія*. *Психологічне забезпечення правоохоронної діяльності*. № 2 (29). 2021. С. 44 – 52.
6. В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова. *Юридична психологія: підручник / 3-тє вид., перероб. і допов.* Харків : Право. 2019. С. 288.
7. Бардин Н., Жидецький Ю., Когут Я., Пряхіна Н., Ясінський В. Стрес та стресостійкість в діяльності працівників правоохоронних органів: Навчально-методичний посібник. – Львів, 2020. С. 119.
8. Тімченко О. В., Барко В. В. Шляхи формування психологічної готовності до професійної діяльності у персоналу національної поліції України. *Вісник Національного університету оборони України*. *Питання психології*. № 3 (56). 2020. С. 112 – 119.
9. Радзімовська О. Психологічні чинники розвитку професійної ідентичності майбутніх фахівців. *Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України*. № 4. 2011. С. 150 – 161.
10. Пустовойт, А. А. Соціально-психологічні аспекти роботи поліцейських. *Національна поліція Донеччини: проблеми становлення та стратегія розвитку – 2016 : Всеукр. наук.-практ. конф. (Маріуполь, 21 жовтня 2016 р.) : тези доповідей / ДВНЗ «ПДТУ», Головне упр. Нац. поліції в Донецькій області, Донецькій юридичний ін-т. Маріуполь. 2016. С. 116–119.*

Drobot O.V., Mykytenko O.B. PECULIARITIES OF PSYCHOLOGICAL READINESS OF A POLICE OFFICER FOR PROFESSIONAL ACTIVITY

The article highlights the problems of psychological readiness of the National Police officers for professional activity by age, defines the structure of psychological readiness of a police officer, determinants of psychological readiness for professional activity of a police officer, analyzes the impact of the level of stress

resistance of a police officer on professional activity and develops training of psychological readiness of police officers for professional activity depending on age. In the process of performing their professional tasks, police officers, depending on their age, are exposed to external and internal factors that affect their stress resistance.

In the course of the work, the structure and features of psychological readiness for professional activity, theoretical principles of the essence of psychological readiness for professional activity, the influence of factors of psychological readiness on professional activity, a set of methods for testing psychological readiness for professional activity, an empirical study and training that increases stress resistance and risk tolerance were determined. It was found that feelings of fear, uncertainty, and emotional instability are destructive for law enforcement officials and negatively affect the development of police officers' professionalism. Psychological readiness for professional activity also imposes higher standards on the level of psychomotor properties of a police officer and the possession of developed cognitive processes.

The effectiveness of the training was tested in the course of an empirical study. It is specified that emotional stability, experience, adaptability to change, communication skills, professional abilities, psychological stability, factors of the working environment, emotional state and self-discipline serve as a special factor of the shield as a defense mechanism and counteraction to negative manifestations.

Key words: *psychological readiness, professional activity, police, determinants of psychological readiness factors, peculiarities depending on age, stress resistance.*